

Community Health Impact Assessment: Concepts and Applications

Samart Jaitae, Dr.P.H.*

Aomhatai Deethae, Ph.D.**

Abstract

Community Health Impact Assessment is a process of predicting community health impacts resulting from health determinants that lead to policy recommendations for addressing community health impacts. The beginning is focus group discussion, drawing their vision of well-being in community, define their determinant of health, developing tools, try out and planning for tool use. The community health impact assessment process also creates learning activity through the potential of the community under the change of economic, social and natural resources. The results of the process will have a positive effect on health promotion and policy decision making.

Keywords : impact assessment, community health, applications

*Department of Public Health, Faculty Science and Technology, Chiang Mai Rajabhat University.

**Department of Biology, Faculty of Science and Technology, Chiang Mai Rajabhat University.

การประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชน: แนวคิดและการประยุกต์ใช้

สามารถ ใจดีเยี่ยม, ส.ด.*

อ้อมหทัย ดีแท้, ประ.ด.**

บทคัดย่อ

การประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนเป็นกระบวนการคาดการณ์ผลกระทบสุขภาพระดับชุมชนที่เกิดจากปัจจัยกำหนดสุขภาพ สู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการแก้ไขปัญหาผลกระทบสุขภาพชุมชน ขั้นตอนเริ่มต้นจากการอภิปรายกลุ่มย่อย การกำหนดวิสัยทัศน์ชุมชนสุขภาพ การระบุปัจจัยที่มีผลต่อชุมชนสุขภาพ การออกแบบเครื่องมือ การทดลองใช้เครื่องมือและการปรับปรุงแก้ไข และการวางแผนการนำเครื่องมือไปใช้ การประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนยังก่อเกิดกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านศักยภาพของชุมชนภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ ผลลัพธ์ของกระบวนการจะส่งผลทางบวกต่อการสร้างเสริมสุขภาพและการตัดสินใจเชิงนโยบาย

คำสำคัญ : การประเมินผลกระทบ สุขภาพชุมชน การประยุกต์ใช้

*ภาควิชาภาควิชาสาธารณสุขศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

**ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

บทนำ

นโยบายสาธารณะที่ใช้ในพัฒนานั้นส่วนใหญ่ ล้วนแล้วแต่เป็นนโยบายสาธารณะที่ไม่ได้เอื้อต่อการ มีสุขภาพดี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ไม่ได้ยึดสุขภาพ เป็นตัวตั้งหรือเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาถึงแม้ว่าบางนโยบายจะมีเป้าหมายที่ดีปัจจัยเหล่านี้ นำไปสู่การประเมินผลกระทบทางสุขภาพชุมชน (Community Health Impact Assessment : CHIA) ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมตัดสินใจ เติบโตนโยบาย โครงการและกิจกรรมการวางแผนพัฒนา ด้านต่างๆ ที่จะเป็นผลดีต่อสุขภาพของชุมชนอันจะ นำไปสู่การสร้างความเป็นธรรมทางด้านสุขภาพ ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาชุมชนสุขภาพ ที่แต่ละชุมชนสามารถพัฒนาขึ้นมาได้เอง มีความ แตกต่างกันตามบริบทของวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ของแต่ละท้องถิ่น สามารถใช้ประเมินผลกระทบได้ ทั้งในระดับโครงการแผนงาน และนโยบายสาธารณะ และยังเป็นกระบวนการที่สนับสนุนให้คนในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบายสาธารณะ เพื่อสุขภาพได้อย่างสอดคล้องกับทิศทางหรือ อุดมการณ์ของชุมชนอย่างแท้จริง และให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างเครื่องมือของชุมชน โดย เริ่มตั้งแต่กระบวนการกำหนดนิยามสุขภาพของชุมชน กำหนดภาพวิสัยทัศน์ชุมชนสุขภาพ ค้นหาปัจจัย กำหนดสุขภาพในทุกมิติโดยเฉพาะปัจจัยทางด้าน สังคม พร้อมทั้งมีการสร้างเครื่องมือที่ชุมชนสามารถใช้ได้โดยง่ายสำหรับการประเมินผลกระทบอย่าง รอบด้าน⁽¹⁾ การประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนยังเป็นวิธีการนำความตระหนักเรื่องสุขภาพของ ชุมชนโดยการอภิปรายแลกเปลี่ยนจากการมีนโยบาย สาธารณะเป็นยุทธศาสตร์ที่สนับสนุนการมีส่วนร่วม ของชุมชน ในการพัฒนานโยบายและแผนงานต่างๆ ของชุมชนหรือที่จะเกิดขึ้นในชุมชน และเป็นกระบวนการ ที่สร้างการเรียนรู้ร่วมกันของประชาชน บุคลากร

ภาครัฐ และภาคเอกชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน ในการ คาดการณ์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงปัจจัย กำหนดสุขภาพนั้นต่อสุขภาพบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคมทั้งในทางลบและทางบวก และร่วมกัน เสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นแล้ว และคาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต รวมทั้งร่วมกันทบทวน ทิศทางสังคมของชุมชนทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมนิยมวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น⁽²⁾ การประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนจึงเป็น เครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาชุมชนสุขภาพที่แต่ละ ชุมชนสามารถพัฒนาขึ้นมาได้เอง มีความแตกต่าง กันตามบริบทของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของแต่ละ ท้องถิ่น สามารถใช้ประเมินผลกระทบได้ทั้งในระดับ โครงการแผนงาน และนโยบายสาธารณะ เป็น กระบวนการที่สนับสนุนให้คนในชุมชนได้เข้ามามี ส่วนร่วมในการพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ ได้อย่างสอดคล้องกับทิศทางหรืออุดมการณ์ของ ชุมชนอย่างแท้จริง

ขั้นตอนการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชน

ขั้นตอนการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชน ส่วนใหญ่จะพัฒนาภายใต้แนวคิดชุมชนสุขภาพ โดยร่วมกันวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นหลัก ในการพิจารณาทางเลือกการพัฒนาต่างๆ ที่ สอดคล้องกับภาพสุขภาพที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้น และที่สำคัญร่วมกันพัฒนาเครื่องมือประเมินผล กระทบทางสุขภาพที่เป็นของชุมชนเอง⁽³⁾ ได้เสนอแนะ ขั้นตอนการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชน ไว้ดังนี้

ขั้นตอน การอภิปรายกลุ่มย่อย ขั้นตอนนี้ จะเป็นการเชิญชวนคนในชุมชนเข้าร่วมกันอภิปราย ในประเด็น “ภาพชุมชนสุขภาพ และปัจจัยที่ เกี่ยวข้อง” โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่อง (Story-telling) คือกระตุ้นให้คนที่เข้าร่วมกระบวนการเล่าเรื่อง ประสบการณ์ของตนเองเกี่ยวกับความสุขและปัจจัย ที่ทำให้ชีวิตอยู่เย็นเป็นสุข ขั้นตอนนี้มีความสำคัญมาก ต่อการจำแนกปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพ

ขั้นตอน การกำหนดวิสัยทัศน์ชุมชนสุขภาวะ การดำเนินการขั้นตอนนี้เริ่มต้นโดยแบ่งผู้เข้าร่วมกระบวนการออกเป็นกลุ่มเล็กๆ เพื่ออภิปรายเกี่ยวกับสุขภาวะของชุมชนอีก 10 ปีนับจากนี้ไป โดยกระตุ้นให้อภิปรายถึงจุดแข็งและโอกาสของชุมชนมากกว่าปัญหาหรือปัจจัยคุกคาม จากนั้นนำคำสำคัญที่ได้จากแต่ละกลุ่มมาเรียบเรียงเป็นวิสัยทัศน์ ซึ่งจะสั้นหรือยาวก็ได้แต่ต้องเขียนด้วยภาษาที่ง่ายต่อการเข้าใจ จากนั้นนำวิสัยทัศน์ที่ได้มาให้ที่ประชุมกลุ่มใหญ่ตรวจสอบอีกครั้งเพื่อเห็นชอบร่วมกัน

ขั้นตอน การระบุปัจจัยที่มีผลต่อวิสัยทัศน์ “ชุมชนสุขภาวะ” ดำเนินการโดยนำประเด็นที่ได้จากการกำหนดวิสัยทัศน์มาจำแนก ซึ่งอาจจะทำได้ 3 ลักษณะคือ จำแนกตามปัจจัยกำหนดสุขภาพหรือจำแนกคำสำคัญที่ปรากฏในวิสัยทัศน์หรือนำประเด็นปัจจัยกำหนดสุขภาพและวิสัยทัศน์มารวมกันแล้วตั้งหัวข้อใหม่การระบุปัจจัยต้องใช้ภาษาที่ชัดเจนเข้าใจง่าย และมีความหมายต่อคนในชุมชน หลีกเลี่ยงคำที่มีความหมายกำกวม ศัพท์เทคนิค และคำย่อ

ขั้นตอน การออกแบบเครื่องมือ เครื่องมือการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนต้องพิจารณาความต้องการของชุมชนซึ่งควรมีองค์ประกอบพื้นฐาน ดังนี้

1. มีรายการให้เลือก ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพ โดยให้ตอบว่าปัจจัยเหล่านี้มีผลกระทบต่อสุขภาพหรือไม่ (ใช่ หรือ ไม่ใช่) และควรมีช่องว่างเปิดให้เติมความคิดเห็นว่าส่งผลอย่างไร ซึ่งสามารถระบุได้ทั้งด้านบวกและด้านลบ

2. มีช่องให้กรอกข้อมูลที่ต้องการทราบเพิ่มเติม

3. มีช่องให้กรอกข้อคิดเห็นอื่นๆ เช่นผลกระทบต่อกลุ่มเป้าหมายเฉพาะหรือประเด็นที่ต้องใส่ใจเป็นพิเศษ

4. มีแผนสรุปผลกระทบในภาพรวมทั้งด้านบวก ด้านลบและระบุกิจกรรมที่เพิ่มผลกระทบ

ด้านบวกและลดผลกระทบด้านลบ

ขั้นตอน การทดลองใช้เครื่องมือและปรับปรุงเครื่องมือ โดยนำเครื่องมือการประเมินผลกระทบทางสุขภาพที่ชุมชนพัฒนาเสร็จแล้วไปทดสอบการใช้กับกลุ่มคนที่ไม่ได้เข้าร่วมในกระบวนการ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการประเมินผลกระทบทางสุขภาพในระดับนโยบายหรือโครงการ นำข้อเสนอแนะจากการทดสอบเครื่องมือไปปรับปรุงเพื่อให้ใช้ได้จริงและมีประสิทธิภาพในกระบวนการนโยบาย ทั้งนี้การทดสอบเครื่องมือ มีขั้นตอนดังนี้

1. การตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ (Validity) อาศัยดุลยพินิจของผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบด้านเนื้อหา (Subject Master Specialist) ทั้งความเหมาะสมด้านภาษาและข้อคำถามที่สร้างขึ้นครอบคลุมประเด็นที่ต้องการจะวัดหรือไม่ โดยนำเครื่องมือที่สร้างขึ้นไปให้ในส่วนของผู้เชี่ยวชาญ อาจเป็นผู้ใช้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3-5 ท่าน เช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านพฤติกรรมศาสตร์ ผู้เชี่ยวชาญด้านชุมชน ผู้เชี่ยวชาญด้านอนามัยสิ่งแวดล้อม และผู้เชี่ยวชาญด้านการวัดผล และประเมินผลตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) แล้วคำนวณหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Item-Objective Congruence Index, IOC) โดยค่าดัชนีความสอดคล้องแบบสอบถามต้องมีค่าตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไป

2. ความเที่ยงของเครื่องมือ (Reliability) ผู้ประเมินต้องนำแบบสอบถามหลังจากปรับแก้ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญแล้วไปทดลองใช้กับกลุ่มประชากรนอกพื้นที่ศึกษา จำนวนอย่างน้อย 30 คน แล้วนำมาวิเคราะห์หาค่าความเที่ยงของแบบสอบถาม โดยวัดความเที่ยงของแบบสอบถามที่วัด 2 ระดับ (ใช่ ไม่ใช่) ใช้วิธีคูเดอร์ ริชาร์ดสัน (Kuder-Richardson, KR-21) ส่วนแบบสอบถามวัด 3 ระดับขึ้นไปใช้วิธีการหา Alpha Coefficient โดยกำหนดค่าความเชื่อมั่นที่ $\alpha \geq 0.75$ เป็นค่าที่ยอมรับได้

ขั้นตอน การวางแผนการนำไปใช้ อาจทำได้ทั้งการนำไปใช้ในกระบวนการนโยบายโดยตรง และการประชาสัมพันธ์ให้มีการใช้อย่างกว้างขวาง และควรมีการทบทวนการใช้เครื่องมืออย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามควรมีการพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่างโดยการชี้แจงถึงวัตถุประสงค์และขั้นตอนการดำเนินการเก็บข้อมูล และขอความร่วมมือกลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมกระบวนการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนด้วยความสมัครใจและมีสิทธิถอนตัวออกจากกระบวนการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนได้ ถ้าต้องการ รวมถึงชี้แจงการเก็บข้อมูล และการนำเสนอข้อมูล

กระบวนการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนดังกล่าวข้างต้นแต่ละขั้นตอนจะมุ่งเน้นกิจกรรมที่ไม่ได้จัดทำข้อมูลและข้อเสนอที่เพียบพร้อมด้วยหลักการทางวิชาการ แต่เป็นกระบวนการเก็บข้อมูลของชุมชนร่วมกับที่ปรึกษาทางวิชาการ โดยมุ่งหวังให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และตระหนักถึงรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับท้องถิ่นของตนเองอย่างเหมาะสม

การประยุกต์ใช้และผลลัพธ์ของการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชน

จากแนวคิดการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนที่เป็นความพยายามในการแสวงหาแนวทางป้องกันปัญหาทางสุขภาพโดยการอนุรักษ์ฟื้นฟูระบบนิเวศ วัฒนธรรมที่เอื้อต่อสุขภาวะที่ดี เพื่อป้องกันความสูญเสีย ความตาย และความทุกข์ทรมาน อันเป็นการมองสุขภาพอย่างเป็นระบบหรือองค์รวม (Systemic/Holistic) โดยเห็นว่าสุขภาพชุมชนมีปัจจัยที่สัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนระหว่างสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ถือเป็นแนวคิดที่ยึดแนวทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม และผู้คนในชุมชนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสังคม เพื่อสนับสนุนให้เกิดการตัดสินใจที่จะเป็นผลดีต่อสุขภาพของ

ประชาชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ดังนั้นภาคส่วนต่างๆ ของสังคมจึงสามารถนำการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพไปประยุกต์ใช้ได้อย่างกว้างขวาง ทั้งสำหรับนโยบายสร้างเสริมสุขภาพ และนโยบายที่อาจส่งผลกระทบทางลบต่อสุขภาพ และทั้งสำหรับนโยบายหรือกิจกรรมระดับชุมชนท้องถิ่น ไปจนถึงนโยบายสาธารณะระดับชาติหรือระหว่างประเทศ⁽⁴⁾ ผลการศึกษาวิจัยหลายพื้นที่ได้สะท้อนแนวคิดข้างต้น เช่น กระบวนการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนในพื้นที่ท่าศาลาทำให้ชุมชนและสาธารณะได้รับรู้ว่าท่าศาลาไม่ใช่เพียงชุมชนเล็กๆ ที่กำลังจะมีโครงการพัฒนาขนาดใหญ่เกิดขึ้นหากแต่กระบวนการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนได้ช่วยเปิดเผยข้อเท็จจริงที่ได้ถูกซ่อนอยู่ภายใต้ธรรมชาติและวิถีชีวิตประจำวัน นั่นคือท่าศาลาเป็นแหล่งวางไข่ และเจริญเติบโตของปลาจำนวนมาก เป็นแหล่งสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชุมชนแต่ละปีกว่าหลายร้อยล้านบาท ถึงแม้ว่าตัวเลขนี้เมื่อนำมาเทียบกับอุตสาหกรรม โครงการพัฒนาขนาดใหญ่แล้วอาจเป็นตัวเลขเพียงเล็กน้อย หากแต่วิถีชีวิตที่ทุกคนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข รอยยิ้ม ความเกื้อกูล การได้อยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่สะอาด บริสุทธิ์ คุณค่าของสิ่งเหล่านี้คงเป็นสิ่งที่ไม่ว่าใครก็ไม่สามารถที่จะประเมินออกมาเป็นมูลค่าได้⁽⁵⁾

การประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนได้ก่อให้เกิดผลการคาดการณ์ผลกระทบต่อสุขภาพของชุมชนที่อาจจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงปัจจัยกำหนดสุขภาพ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งข้อเสนอแนะมาตรการและแนวทางการป้องกันและลดผลกระทบต่อสุขภาพ และมาตรการในการเฝ้าระวังผลกระทบต่อสุขภาพของชุมชน จึงเป็นเครื่องมือสนับสนุน ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน เกี่ยวกับปัจจัยกำหนดสุขภาพ สิ่งคุกคามสุขภาพ การคาดการณ์

ผลกระทบต่อสุขภาพที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงปัจจัยกำหนดสุขภาพด้านต่างๆ และเสนอแนะมาตรการป้องกันและลดผลกระทบต่อสุขภาพ รวมทั้งมาตรการในการเฝ้าระวังผลกระทบต่อสุขภาพ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวได้ช่วยให้เกิดความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง⁽⁶⁾ สอดคล้องกับผลกระทบทางสุขภาพของชุมชนที่อยู่รอบสถานที่ฝังกลบมูลฝอยเทศบาลเมืองสุโขทัยธานี จังหวัดสุโขทัย ที่ยังคงมีปัญหามลพิษจากควันไฟและแมลงนำโรครวมทั้งกลิ่นเหม็นจากควันไฟ โดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับสถานที่ฝังกลบมูลฝอย ดังนั้นเทศบาลเมืองสุโขทัยธานีควรวางแผนและดำเนินการป้องกันปัญหาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมดังกล่าวเพื่อป้องกัน ควบคุม และลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นลุกลามวงกว้างในอนาคต⁽⁷⁾ เช่นเดียวกับผลกระทบสุขภาพสังคมจากกิจการห้องเช่า พบว่า การเพิ่มจำนวนประชากรแฝงในชุมชนจากผู้เช่าพักที่มาจากต่างถิ่นเกิดความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดความไม่ปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน เกิดปัญหาอาชญากรรม การเข้าถึงสวัสดิการสังคม การทะเลาะวิวาท ปัญหายาเสพติด และการฝ่าฝืนกฎระเบียบชุมชน⁽⁸⁾

การประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนยังเป็นการเสริมหนุน เตรียมความพร้อมให้ชุมชนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ปัญหาโดยมีกรอบเรื่องสุขภาพเป็นแกนในการเรียนรู้ ตั้งแต่การเตรียมข้อมูลชุมชน สร้างฐานข้อมูลที่สำคัญซึ่งจะเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการตัดสินใจ นอกจากนั้นยังเป็นการเสริมพลังให้ชุมชนในการใช้สิทธิตามกฎหมาย ในส่วนของชุมชนที่ได้รับผลกระทบเมื่อเริ่มทำแผนที่ชุมชน สร้างข้อมูลวิถีของชุมชนในการรับมือกับผลกระทบ รวมถึงเก็บข้อมูลผลกระทบที่เกิดขึ้น ดังเช่น ในรัฐมินเนโซตา ประเทศสหรัฐอเมริกา การประเมินผลกระทบสุขภาพระดับสุขภาพชุมชน

มีส่วนช่วยในการจัดระเบียบชุมชนทั้งการคมนาคมขนส่ง การจัดสภาพแหล่งที่พักอาศัย และการสื่อสารข้อมูลนโยบายสาธารณะที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้น⁽⁹⁾ ภาพเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนเป็นเครื่องมือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของสังคมและของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งฝ่ายผู้ลงทุน ภาคเอกชน ชุมชน หน่วยงานองค์กรต่างๆ ทำให้การดำเนินงานนโยบายของภาครัฐไม่เกิดผลกระทบ และช่วยให้ทุกฝ่ายสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมานฉันท์ นอกจากนี้การประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนยังเป็นกลยุทธ์ที่ทำให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายสาธารณะตั้งแต่ขั้นการวางแผนจนกระทั่งการตัดสินใจ โดยเฉพาะการพัฒนาเครื่องมือการประเมินผลกระทบอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้เครื่องมือที่แต่ละชุมชนพัฒนาขึ้นจะมีความแตกต่างกันเนื่องจากแต่ละชุมชนมีบริบทและความต้องการที่แตกต่างกัน กระบวนการนี้จึงเป็นช่องทางที่สนับสนุนให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และนำไปสู่การพัฒนาโยบายสาธารณะที่สอดคล้องกับทิศทางหรืออุดมการณ์ของชุมชน⁽¹⁰⁾ ดังเช่น การพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพจากการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชในการปลูกพืชไร่ โดยใช้ชุมชนเป็นฐานควมมีการดำเนินการ⁽¹¹⁾ ดังนี้

1. ด้านการใช้สารชีวภาพทดแทนสารเคมี การเกษตรให้ภาครัฐและเทศบาลส่งเสริมการใช้ชีวภาพทดแทนสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช

- 1.1 ให้การสนับสนุนองค์ความรู้ เช่น การฝึกอบรมโดยให้กระจายการฝึกอบรมให้ทั่วถึงเกษตรกรทุกคนซึ่งในปัจจุบันทางเทศบาลได้ร่วมมือกับทางมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่จะใช้ประโยชน์จากความร่วมมือนี้

- 1.2 ผลักดันการรวมกลุ่มกันของเกษตรกรในพื้นที่ที่ต้องการใช้สารชีวภาพ มีสหกรณ์จำหน่ายสารชีวภาพของตนเองและมีการติดตามที่สามารถบังคับให้เกษตรกรใช้ชีวภาพเหมือนกันทั้งเทศบาล ตลอดจน

มีการสนใจโดยการให้รางวัลเกษตรกรรณแก่นำจะทำให้เกิดการตื่นตัวของเกษตรกรและประชาชนเอง

1.3 สร้างกิจกรรมที่ให้ประชาชนและเกษตรกรมีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคมีโอกาสพบปะกัน ทั้งนี้จะช่วยให้ทัศนคติของผู้บริโภคบางอย่าง เช่น ทัศนคติที่ใส่สารชีวภาพสกรปรกผลิตมาจากของเสีย พืชผักที่ใช้สารชีวภาพย่อมมีของเสียปนเปื้อนเปลี่ยนไป รวมถึงเป็นการปลูกฝังสำนึกรับผิดชอบและความมีวินัยต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมแก่ทุกฝ่าย ทั้งผู้บริหารเทศบาล เกษตรกรและประชาชน ตลอดจนนักวิชาการทุกฝ่ายเกิดจิตสำนึกร่วมกัน

2. ด้านความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

2.1 เทศบาลและชุมชน ผู้นำชุมชนทุกระดับต้องให้ความสำคัญกับปัญหาผลกระทบสุขภาพจากการใช้สารเคมีในการเกษตรต้องพยายามแสวงหาเครือข่ายและสร้างโครงการที่เกี่ยวข้อง อาศัยศรัทธาให้คำปรึกษา ให้ความรู้ ข้อมูลข่าวสารและเน้นย้ำกระบวนการใช้ที่ถูกต้องแก่เกษตรกร หน่วยงานเทศบาลหากได้รับคำร้องเรียนเรื่องปัญหาจากการใช้สารเคมีการเกษตรควรเร่งแก้ไข เพิ่มมาตรการบังคับโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนรวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการใช้กติกาชุมชนเกี่ยวกับการจัดการเพื่อควบคุมผลกระทบทางสุขภาพที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้สารเคมีที่ไม่ระมัดระวัง เช่น การทิ้งขวดกล่อง ถึงสารเคมีการเกษตรที่ใช้แล้วลงพื้นที่สาธารณะ รวมถึงการแบ่งเขตพื้นที่ปลูกพืชไร่

2.2 สำนักงานเกษตรอำเภอ ควรออกมาเยี่ยมและให้คำปรึกษาเกษตรกรอย่างต่อเนื่องตามสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ ควรมีการอบรมให้ความรู้และแนะนำเรื่องการใช้สารเคมีที่ถูกต้อง และต้องจัดอบรมเชิงปฏิบัติการในพื้นที่และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนให้มากที่สุด อย่าตัดสินใจที่หน่วยงาน การตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อส่วนร่วมต้องสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้มากที่สุด ควรมี

การประสานงานร่วมมือกันอย่างบูรณาการในการให้ความรู้ และส่งเสริมการปฏิบัติสู่ชุมชนโดยให้ชุมชนเรียนรู้ร่วมกัน และหาวิธีการที่ปลอดภัยมาทดลองใช้อย่างเป็นรูปธรรมและมีความต่อเนื่องยั่งยืน

2.3 หน่วยงานสาธารณสุข (โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม) ควรให้ความรู้เกี่ยวกับอันตราย และการป้องกันตนเองขณะใช้สารเคมีทางการเกษตร การตรวจหาการปนเปื้อนของสารเคมีป้องกันกำจัดแมลงในเลือดต้องกระทำอย่างต่อเนื่องและรายงานผลให้เกษตรกรทราบทุกคนที่เข้ารับการตรวจโดยเฉพาะรายที่มีความเสี่ยงและไม่ปลอดภัย และต้องทำการตรวจการปนเปื้อนในผลผลิตและสิ่งแวดล้อมด้วย ควรมีการวางแผนการให้สุขศึกษาแก่เกษตรกรและประชาชนถึงวิธีการป้องกันตนเองจากการใช้สารเคมีการเกษตรทั้งก่อน ขณะ และหลังฉีดพ่น และจัดรณรงค์เผยแพร่ความรู้และอันตรายของสารเคมีการเกษตร ร่วมกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

ในกระบวนการดำเนินงานต้องให้ความสำคัญกับเกษตรกรเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ในการประยุกต์การทำเกษตรด้วยวิธีต่างๆ ที่เหมาะสมสภาพของพืชที่ปลูก ปรับเปลี่ยนจากเกษตรเพื่อการค้าเป็นเกษตรเพื่อการพออยู่พอกิน ไม่เน้นการแข่งขันทุกฝ่ายควรมาร่วมกันแสดงความเห็น และเสนอแนะหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

การเสริมสร้างการเรียนรู้ชุมชน กิจกรรมการเรียนรู้ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับเครื่องมือการวิเคราะห์ผลกระทบทางสุขภาพในระดับชุมชนที่จะช่วยให้ชุมชนมีทางเลือกในการจัดการกับความเสียงและปัญหาคุกคามต่อสุขภาพจากความเสื่อมสภาพของสิ่งแวดล้อม อีกทั้งก่อเกิดผลการคาดการณ์ผลกระทบต่อสุขภาพของชุมชนที่อาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงปัจจัยกำหนดสุขภาพ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งข้อเสนอแนะมาตรการและ

แนวทางการป้องกันและลดผลกระทบต่อสุขภาพ และมาตรการในการเฝ้าระวังผลกระทบต่อสุขภาพของชุมชน เครื่องมือเหล่านี้ยังเป็นเครื่องมือสนับสนุน ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน เกี่ยวกับปัจจัยกำหนดสุขภาพ สิ่งคุกคามสุขภาพ และเสนอแนะมาตรการป้องกันและลดผลกระทบต่อสุขภาพ รวมทั้งมาตรการในการเฝ้าระวังผลกระทบต่อสุขภาพ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวได้ช่วยให้เกิดความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตัวอย่างเช่น การประยุกต์ใช้การประเมินความเสี่ยงภัยในชุมชนซึ่งเป็นเครื่องมือการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสุขภาพชุมชนที่สามารถนำมาใช้เพื่อการเสริมสร้าง

การเรียนรู้ชุมชนในการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสุขภาพ จากคุณภาพน้ำเสื่อมโทรม การประยุกต์ใช้เครื่องมือดังกล่าว⁽¹²⁾ พบว่า คุณภาพน้ำที่สำคัญทั้งโคลิฟอร์มแบคทีเรียทั้งหมด (TCB) และฟิคัลโคลิฟอร์มทั้งหมด (FCB) ได้ก่อเกิดความเสี่ยงทั้งชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์น้ำในแม่น้ำลำทั้งการอุปโภค การเกษตร การเป็นแหล่งอาหารและการสืบสานประเพณีท้องถิ่น ซึ่งในชุมชนมีศักยภาพในการแก้ไขความเสี่ยงภัยโดยใช้น้ำใต้ดินและระบบประปาหมู่บ้านและเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งน้ำในชุมชน รวมถึงการลดการใช้สารเคมีทางการเกษตรและไม่ทิ้งขยะสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำลำและคลองส่งน้ำ ดังแสดงในตาราง 1

ตาราง 1 การประเมินความเสี่ยงภัยในชุมชนจากคุณภาพน้ำเสื่อมโทรมตำบลลี้ อำเภอลี้

ภาวะอันตรายที่เกิดขึ้น (คุณภาพน้ำในแม่น้ำลี้มีแนวโน้มเสื่อมโทรม)	ความเสี่ยง	ศักยภาพชุมชนในการรับมือความเสี่ยง
ทางกายภาพ - สิ่งที่มีความเสี่ยง	คุณภาพน้ำในแม่น้ำลี้บริเวณตำบลลี้มีปัญหาการปนเปื้อนของปัญหาคุณภาพน้ำที่สำคัญโคลิฟอร์มแบคทีเรียทั้งหมด (TCB) และฟิคัลโคลิฟอร์มทั้งหมด (FCB)	มีหน่วยงานภาครัฐทำการตรวจวัดคุณภาพน้ำและรายงานข้อมูลต่อสาธารณะเพื่อการใช้ประโยชน์ข้อมูล
ทางสังคมและกลุ่มองค์กรชุมชน - กลุ่มเสี่ยง	ชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์น้ำในแม่น้ำลี้ทั้งการอุปโภค การเกษตร การเป็นแหล่งอาหารและการสืบสานประเพณีท้องถิ่น	ใช้น้ำใต้ดิน (บ่อน้ำตื้นและบ่อบาดาล) และระบบประปาหมู่บ้านที่ใช้น้ำดิบจากแหล่งน้ำใต้ดิน โดยในตำบลลี้มีประปาหมู่บ้านจำนวน 34 แห่ง และมีบ่อบาดาล (บ่อยก) จำนวน 21 แห่ง อย่างไรก็ตามมีบางแห่งที่ชำรุด เช่น ระบบกรองน้ำเสื่อมสภาพ คันโยกเสีย และปริมาณน้ำไม่พอใช้ในฤดูแล้ง
เหตุฉุกเฉินและทัศนคติ - ทัศนคติหรือพฤติกรรมที่นำไปสู่ความเสี่ยง	ชาวบ้านบางส่วนไม่เห็นคุณค่าของแม่น้ำลี้และคลองส่งน้ำมีการทิ้งขยะและสิ่งปฏิกูลลงสู่แม่น้ำลี้และคลองส่งน้ำอย่างต่อเนื่อง	หน่วยงานทั้งภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูแม่น้ำลี้

อย่างไรก็ตามกระบวนการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนมักจะเกิดช่องว่างในด้านข้อมูล โดยข้อมูลจากโครงการที่ลงไปในพื้นที่ไม่ครบถ้วนรอบด้าน ไม่เพียงพอที่จะเข้าใจปัญหา มองภาพอนาคต และข้อมูลของชุมชนที่มีการปิดบังข้อมูลไม่ให้เข้าถึงข้อมูล รวมถึงหน่วยงานภาครัฐไม่สามารถมาช่วยสนับสนุนงานข้อมูลได้อย่างเหมาะสมการสอดคล้องกับรายงานการศึกษาบทวิเคราะห์การมีส่วนร่วมสาธารณะภายใต้การประเมินผลกระทบสุขภาพระดับชุมชน : กรณีศึกษา โครงการเหมืองทองคำที่บ้านนาหนองบง จังหวัดเลย พบว่ากระบวนการประเมินผลกระทบต่อสุขภาพโดยชุมชนไม่มีอิทธิพลต่อความเชื่อมั่นในสถาบัน และไม่ลดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้ได้เสีย⁽¹³⁾ นอกจากนี้การดำเนินกิจกรรมการประเมินผลกระทบสุขภาพระดับชุมชนต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียในชุมชน รวมถึงอาจต้องใช้ความเชี่ยวชาญของนักวิชาการที่เกี่ยวข้องในการสร้างหลักฐานเชิงประจักษ์ที่เพียงพอต่อการตัดสินใจ⁽¹⁴⁾

เอกสารอ้างอิง

1. กลุ่มประเมินผลกระทบต่อสุขภาพระดับท้องถิ่น. การประเมินผลกระทบต่อสุขภาพชุมชน. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข; 2556.
2. Cameron C, Ghosh S, Eaton S. Facilitating communities in designing and using their own community health impact assessment tool. Environ Impact Asses Rev 2011;31:433 -37.
3. เครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภคภาคใต้. กระบวนการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพระดับชุมชน [อินเทอร์เน็ต]. 2553 [เข้าถึงเมื่อ 16 ก.ย.2562]. เข้าถึงได้จาก: <https://consumersouth.org/paper/1016>
4. ศูนย์ประสานงานการพัฒนาระบบและกลไกการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ. หลักเกณฑ์และวิธีการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพที่เกิดจากนโยบายสาธารณะ. กรุงเทพฯ:สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.); 2552.
5. ประสิทธิ์ชัย หนูนวล. ก่อนแผ่นดิน...จะกลายเป็นอื่น. กรุงเทพฯ:สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ; 2555.
6. อุไรวรรณ อินทร์ม่วง, ยรรยงค์ อินทร์ม่วง, ภาณี ฤทธิมาก. การประเมินผลกระทบต่อสุขภาพของชุมชนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. วารสารวิจัย มข 2555;16:716-29.

สรุป

การประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนเป็นกระบวนการการวิเคราะห์และคาดการณ์ผลกระทบสุขภาพระดับชุมชนทั้งทางบวกและทางลบที่อาจเกิดขึ้นจากปัจจัยกำหนดสุขภาพในกระบวนการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาด้านต่างๆ รวมทั้งความเสื่อมสภาพของสิ่งแวดล้อมที่มีความเชื่อมโยงกับสุขภาพมนุษย์ แนวทางการประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชนได้สร้างความเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งเป็นความพยายามในการแสวงหาแนวทางป้องกันและลดปัญหาผลกระทบสุขภาพที่เกิด ทั้งนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องสร้างการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอน และนำข้อเสนอแนะสู่นโยบายที่สามารถปฏิบัติได้โดยง่ายของทุกภาคส่วน

7. ปิยะดา วชิระวงศกร, พัชรภรณ์ วงทวี, สุภาวดี น้อยน้ำใส. การประเมินผลกระทบทางสุขภาพของชุมชนที่อยู่รอบสถานที่ฝังกลบมูลฝอย เทศบาลเมืองสุโขทัยธานี จังหวัดสุโขทัย. วารสารพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 2561;6:376-420.
8. สายใจ พินิจเวชการ, สำเริง สาสีวัฒนพงศ์กุล, อุษา ดำแดง. การประเมินผลกระทบต่อสุขภาพ (HIA) ในการประกอบกิจการห้องเช่า: ในเขตทวีวัฒนากรุงเทพมหานครและอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี; 2560.
9. Shireen M, Danielle B, Victor B. Healthy corridor for all: A community health impact assessment of transit-oriented development policy in Saint Paul, Minnesota: PolicyLink, Minnesota: Central Corridor Light Rail Transit (CCLRT); 2011.
10. Gould L, Cummings BJ. Duwamish valley cumulative health impacts analysis: Seattle, Washington. WA: Just Health Action and Duwamish River Cleanup Coalition/Technical Advisory Group; 2013.
11. สามารถ ใจเตี้ย. การพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพจากการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชในการปลูกพืชไร่โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน. ราชพฤกษ์ 2555;10:81-5.
12. สามารถ ใจเตี้ย. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากปัญหาคุณภาพน้ำ กรณีศึกษาลุ่มน้ำลี้ จังหวัดลำพูน. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่; 2560.
13. Siblesz SM. An analysis of public participation under community health impact assessment of Thailand : the case study of the gold mining project at Ban Na Nong Bong, Loei Province [Thesis M.A.]. Bangkok: Chulalongkorn University; 2010.
14. Aboagye DC, Akuffo K, Khan H. Community health impact assessment in Ghana: contemporary concepts and practical methods, The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing 2019;56:1-10.